

STIG STRÖMHOLM:

Förvirrat om rättigheter

I en serie artiklar i detta och kommande nummer av tidskriften belyses äganderätten och medborgarrätten.

Statsministern har i en artikel i DN använt begreppet "medborgarrätt" i minst tre olika betydelser. Texten kan i sin mångtydighet inte betecknas som annat än starkt förvirrad, konstaterar Stig Strömholm.

För rikets statsminister hyser jag, liksom säkert huvuddelen av rikets inbyggare, den allra största aktning och respekt. Ett illdåd, som plågade oss alla men som måste ha varit särskilt smärtsamt för honom, förde honom till hans nuvarande ställning. För kort tid sedan hade jag förmånen att få lyssna till en liten krets eminent sakförståndiga och kloka bedömare. De var alla eniga om att statsministern sedan sitt ämbetstillträde inte kunde anses ha begått ett enda verkligt betydelsefullt fel eller misstag. Med fasthet och klokhet hade han förvaltat det höga ämbete till vilket han kallats.

Det var den 28 november om aftonen.

Artikeln i DN

Den 30 november fanns på Dagens Nyheters debattsida en artikel, till vilken statsministern anges vara författare. Jag måste tillstå, att det var med snabbt stigande oro men också efterhand växande beklämning som jag tog del av detta aktstycke, vilket hade som rubrik "Striden gäller medborgarrätten".

I huvudsak innehöll artikeln följande. Under lång tid, hette det, hade socialdemokratin nödgats kämpa för den allmänna rösträtten. Det var det första steget mot det goda samhället, där "varje medborgare (har) rätt till ett bra arbete med god arbetsmiljö och en lön man kan leva på". Man har nu hunnit ett stycke på väg men är ännu ej framme. Från borgerligt håll har man velat undantaga *ägandet* och dess avkastning från all beskattning, och när socialdemokraterna infört vissa skatter (liksom när de infört medbestämmande och löntagarfonder) har de utsatts för orimliga beskyllningar. Bl a har de på sis-

Professor Stig Strömholm är prorektor vid Uppsala Universitet.

tone beskyllts för att intaga en kommunistisk ståndpunkt, fast de i själva verket arbetar med hjälp av parlamentarisk demokrati, som kommunisterna fördömer. Nu stundar en ny viktig ideologisk uppgörelse med borgerligheten. Dennas motstånd mot engångsbeskattningen av livförsäkringsbolagens förmögenheter visar att de borgerliga i själva verket är mest intresserade av att skydda ägandet. Makt och inflytande skall enligt dem baseras på ägande. Härefter ställer, säger statsministern avslutningsvis, "vi socialdemokrater medborgarrätten och medborgarnas rätt att besluta om skatter även på ägandet och dess avkastning".

Det brukar anses vara elementär anständighet att i möjligaste mån utnyttja de ord man väljer i en någorlunda enhetlig och klar betydelse.

Så långt rikets regeringschef. Jag avser inte att här vare sig kommentera hans historiebeteckning eller den allmänpolitiska motsättning han i så dramatiska färger uppmålar. Mer kompetenta må göra det. Men på *en* punkt förefaller det mig vara nära nog en yrkesplikt, med all den respekt jag som inledningsvis anförts hyser för statsministern, att något litet anmärka på hans framställning.

På tretton ställen i sin artikel använder statsministern ordet "medborgarrätt" eller synonymer eller sammansättningar av detta ord. Det brukar anses vara elementär anständighet i debatt på en viss nivå att i möjligaste mån utnyttja de ord man väljer i en någorlunda enhetlig och klar betydelse

och att inte göra bruk av de glidningar och mångtydigheter som så ofta präglar vårt ofullkomliga språk.

Olika betydelser av "medborgarrätt"

Hur förfar nu i detta hänseende statsministern med det ståtliga och positivt värde-laddade ordet "medborgarrätt"? Dessvärre kan man utan någon som helst svårighet urskilja *tre* helt olika betydelser i ordet, så som det användes i hans artikel.

Den första innebörden synes hänföra sig till något vagt men djupt, något obestämmbart men grundläggande. Med röst-rättens införande, säger statsministern, togs det första steget "mot ett samhälle där rätten att bestämma *utgår från medborgarrätten*" (min kursiver.). "Det är som individer och medborgare i Sverige", fortsätter regeringschefen i samma höga ideella tonläge, "som vi alla skall vara med och bestämma — likaväl över landets ekonomi och politik som över det lilla och vardagsnära." Det kan knappast vara den erfarne politikerns avsikt att vi som "individer" en och en skall "vara med och *bestämma*" — detta socialistiska älsklingsord — "över det lilla och vardagsnära", som rör vår granne. Sådant brukar kallas att lägga näsan i blöt, om det begås av *individer*. Det kan lätt urarta till förmynderi om det gäller *majoriteter*. Sannolikt gäller det emellertid sådana. Det är svårt att se hur det myckna bestämmandet eljest skulle anordnas.

Emellertid säger statsministern uttryckligen, när han skyndar vidare, att "för oss är *medborgarrättstanken vidare än rösträtten*" (min kursiver.). Och här spårar han vältaligt in på en helt ny väg. "Medborgarrätten" blir något helt annat än nyss: "Varje medborgare", heter det, "har rätt till ett

Förvirrat om rättigheter

värdigt liv, som individ och medborgare" Detta är den andra klart urskiljbara innebörden i ordet. Det är den som återkommer, när regeringschefen kort därefter förklarar, att rösträtten legat till grund för en politik "som förverkligat medborgarrätten också på andra områden". Andra än vilken? Rösträttens? Möjligen. Statsministern går vidare och påpekar att alla i Sverige har rätt till vård, utbildning o s v. "Denna rätt har vi som medborgare, inte till följd av ekonomisk ställning." Det sistnämnda påpekandet är i sammanhanget förbryllande. Har någon någonsin påstått motsatsen?

Ett fjärde medborgarrättsbegrepp

Statsministerns bemödanden att klarlägga socialdemokratins förhållande till kommunismen är likaledes svårtolkade. Möjligen opererar han med ett fjärde medborgarrättsbegrepp, när han säger att socialdemokratin präglas av "strävan att *med hjälp av demokrati och medborgarrätt steg för steg utveckla det existerande samhället*" (min kursiver.). "Med hjälp av?" Den medborgarrätt som först var ett slags "bestämmandets" rättsliga *grund* och därefter blev ett *mål* för samhällets strävan har nu blivit ett *hjälpmedel*.

Kanske är det dock troligare att den nu senast berörda betydelsen i huvudsak hänger samman — om man här kan tala om sammanhang — med den tredje och sista innebörden i ordet "medborgarrätt", den om vilken det enligt statsministern stundar till ideologisk strid mot borgerligheten. Även här är "medborgarrätt" något som *används*: "Då medborgarrätten används för att beskatta ägandet, då är det fråga om 'stöld' och 'kommunism' ", utropar vår re-

geringschef och fortsätter: "Mot denna ståndpunkt — att makt och inflytande skall baseras på äganderätten — ställer vi socialdemokrater *medborgarrätten och medborgarnas rätt att besluta om skatter även på ägandet och dess avkastning*" (min kursiver.). Det senaste citatet tyder visserligen på att "medborgarrätten" och "medborgarnas rätt att besluta" skulle vara två skilda ting. Men i detta samman-

Statsministern har åstadkommit en text som i sin mångtydighet inte kan betecknas som annat än starkt förvirrad.

hang kan inte gärna "medborgarrätt" vara detsamma som rättigheten att leva ett anständigt liv. Och det är väl ändå inte rätten till pension eller utbildning som "används" för att beskatta ägandet.

Ord med "rätt" och "rättighet" som beståndsdelar har uppenbarligen en stark dragningskraft. Det skall gärna vara "rätt" innan man hugger för sig. Ett slags kvarglömd bordsbön, så att säga. Men rättighetsterminologin är inte blott lockande. Den är också farlig. I början av detta århundrande ansåg sig en på socialdemokratiskt håll högt skattad rättsteoretisk skola med den likaledes socialdemokratiska professorn och riksdagsledamoten Lundstedt som banerförare ha givit dödstöten åt allt tal om rättigheter i politik och juridik. Hade statsministern konsulterat dem av sina åsiktsfränder som under 1960- och 1970-talen så energiskt kämpade mot idén att i vår regeringsform utvidga reglerna om skydd för medborgerliga fri- och rättigheter, skulle de med säkerhet ha bestämt

varnat honom för att trassla in sig i det farliga rättighetsspråket. Särskilt idén om allsköns oprecisa och framför allt orealiserbara "rättigheter" till arbete, levnadsstandard m m avvisade man från socialdemokratiskt håll med särskild kraft.

Starkt förvirrad text

Nu blev det inte så. Påtagligt desorienterad bland de språkliga fallgroparna och antingen ensam eller omgiven av dåliga rådgivare har statsministern, som ovanstående genomgång utan ytterligare påpekanden klart visar, åstadkommit en text som i

Skriver han i en dagstidning blir valet och användningen av ord och begrepp på ett helt annat sätt viktiga.

sin mångtydighet inte kan betecknas som annat än starkt förvirrad. Medveten demagogi eller omedveten tankeoreda är dessvärre de enda två tolkningar som står till buds, och eftersom den förra är utesluten i fråga om vår regeringschef, återstår oroväckande nog endast den senare. En "medborgarrätt", som den ena minuten är något slags *grundrättighet*, i nästa ögonblick sammanfaller med de enskilda invånarnas *önskan om goda livsvillkor* för att sekunden därefter vara en synonym till *riksdagsmajoritetens möjlighet att ostraffad ta för sig* av minoritetsgruppers besparingar — den "medborgarrätten" bör snabbt och effektivt avhysas från debatten.

Det finns anledning hysa den största förståelse för en regering, som befinner sig i ekonomiskt trångmål. Femtio år ekonomiskt vingleri har försatt den i en situation, där det allmännas fattigdom nästan makabert kontrasterar mot det enskilda välståndet.

Som makthavare i alla tider ser man sig om efter byte. Man söker där man tror det går lättast och diskretast att ta för sig. Det är naturligtvis en i och för sig tilltalande ja nästan rörande artighet mot traditionella rättsbegrepp, att regeringschefen först försöker plocka upp en rättighet ur hatten. Men då skall han också klara tricket! Eljest är det nog bättre att tåga och utöva sin makt.

För vår statsminister har jag, liksom säkert de allra flesta, en så stor aktning att vi rentav tror att han menar vad han säger. Ett sådant rykte är inte helt riskfritt. Naturligtvis har han primitiva och oupplysta opinioner ute på vänsterkanten att ta hänsyn till. Vad han anses kunna säga på interna bönemöten må vara rörelsens sak. Men skriver han i en dagstidning, där han riskerar att läsas av fria, kritiska människor, blir valet och användningen av ord och begrepp på ett helt annat sätt viktiga. Alltför grötiga utläggningar kan rentav uppfattas som en smula oförsynta mot läsarna.

Jag har således den allra största aktning och respekt för rikets statsminister. Boileau hade den allra djupaste vördnad för konung Ludvig XIV. Ändå lär han ha sagt, när monarken prisade en dålig teaterpjäs: "I sådana ting skall Ers Majestät inte förlita sig på Sin egen smak. Stycket är uselt." Om detta var möjligt där och då, vid Solkonungens hov, då måste det i dag vara en ringa medborgares och till och med en ämbetsmans rätt att om regeringschefens artikel ej blott strafflöst utan även påföljdsfritt i alla de andra stycken där makten kan skada en enskild, frankt och öppet säga: "Herr statsminister, med all respekt: stycket var genomuselt. Spela inte pjäser med rättigheter i utan att ha läst på bättre!"